

А.Б. Сарсенбаев*¹, А.С. Абдирайымова², М.М. Айтказина³

¹тарих ғылымдарының кандидаты, доцент,
Қазақ Ұлттық Аграрлық зерттеу университетінің қауымдастырылған профессоры,
Алматы, Қазақстан <https://orcid.org/0000-0003-1780-2977>
E-mail:zhigit1991@mail.ru

²тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Логистика және көлік академиясының профессоры,
Алматы, Қазақстан. <https://orcid.org/0000-0002-7896-418X>, E-mail:a.abdirayimova@gmail.com

³тарих ғылымдарының кандидаты, доцент,
Логистика және көлік академиясының қауымдастырылған профессоры, Алматы, Қазақстан.
<https://orcid.org/0000-0002-7896-418>
E-mail:m-tangut@mail.ru

САЯСИ - ӘЛЕУМЕТТІК ОРТАДАҒЫ ҚОҒАМҒА ҚЫЗМЕТ ЕТУДІҢ НЕГІЗГІ ҚЫРЛАРЫ

Аңдатпа

Бұл мақалада қоғамға қызмет етуге оқыту жүйесінің әлеуметтік-саяси институттарының қолданыстағы ақпараттық ресурстары қарастырылғын. Негізгі статустық факторлардың егжей-тегжейлері көрсетілген: азаматтық, лауазым және оның мемлекеттік орган құрылымындағы орны; оқыту, қызметтік мінез-құлық міндеттері мен талаптары; қызмет көрсетудегі шектеулер мен тыйымдар; қазіргі заманғы формация қызметкерінің негізгі кәсіби біліктіліктері мен жеке сипаттамалары. Мақала шетелдік жабық дереккөздерді пайдалана отырып жазылғандықтан (тек оқытушылар мен жоғары оқу орындарының студенттеріне ғана тиесілі), оның ресурстарға қол жеткізе алмайтын қоғамдық ұйым мүшелеріне, оқытушылар мен зерттеушілерге, бірақ осы мәселеге қызығушылық танытып, қызметтерін академиялық ортаға бейімдеуге тырысатындарға өз пайдасы бар. Автор ұсынған лауазымдар академиялық білім беруді, жоғары сапалы білім беруді және жалпы саяси-әлеуметтік білім беруді ілгерілетуге дағдыланған адамдарға пайдалы болуы мүмкін екенін атап көрсетеді. Қоғамға қызмет етуге үйрететін пәнаралық ерекшеліктер мен байланыстар қазіргі кезеңдегі саяси-әлеуметтік жағдайға байланысты қажетті нақты қадамдар түрінде ашылып көрсетілген.

Мақалада авторлар келтірілген дереккөздердің қазақстандық саяси-әлеуметтік қоғамға пайдалылығын көрсетуге тырысады. Бүгінгі күні мемлекеттік қызметтің мүлдем заманауи жүйесі қалыптасты; оның ресми құрылымы мен штаттық бірлігінің органикалық бірлігі қамтамасыз етілді, аппарат қызметкерлерінің құқықтары, міндеттері мен жауапкершілігі теңестірілді, бастаманың көрінуіне қолайлы жағдайлар жасалды...

Кілт сөздер: қоғамға адал қызмет ету, еріктілер жұмысы, саяси-әлеуметтік және қоғамдық ұйымдар, жоғарғы оқу орны білімгерлері, service learning, академиялық орта, мемлекеттік және мемлекеттік емес ұйымдар, әлеуметтік топтар, пәндер байланысы, пәнаралық бағалау.

Мақала «Болашақ» бағдарламасының тағылымдама бағыты бойынша өткен «Педагогикалық инновация» бағдарламасы аясында жазылды.

Сарсенбаев А.Б.*¹, Абдирайымова А.С.², Айтказина М.М.³

¹кандидат исторических наук, доцент, ассоц. профессор
Казахского национального аграрного исследовательского университета, Алматы, Казахстан.
<https://orcid.org/0000-0003-1780-2977>, E-mail:zhigit1991@mail.ru

²кандидат исторических наук, профессор, ассоц. профессор Академии логистика и транспорта,
Алматы, Қазақстан. <https://orcid.org/0000-0002-7896-418X>, E-mail:a.abdirayimova@gmail.com

³кандидат исторических наук, доцент, ассоц. профессор Академии логистика и транспорта,
Алматы, Казахстан. <https://orcid.org/0000-0002-7896-418>, E-mail:m-tangut@mail.ru

ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ СЛУЖЕНИЯ ОБЩЕСТВУ В ПОЛИТИКО-СОЦИАЛЬНОЙ СРЕДЕ

Аннотация

В данной статье рассматриваются существующие информационные ресурсы социально-политических институтов и систем педагогического процесса обслуживания общества. Подробно описаны основные статусные факторы: гражданство, должность и ее место в структуре государственного органа; обязанности и требования к профессиональной подготовке, служебному поведению; ограничения и запреты на оказание услуг; основные профессиональные квалификации и

личностные характеристики работника современной формации. Поскольку статья написана с использованием зарубежных закрытых источников (принадлежит только преподавателям и студентам вузов), она имеет свои преимущества для членов общественных организаций, преподавателей и исследователей, которые не имеют доступа к ресурсам, но интересуются данным вопросом и пытаются адаптировать свои услуги к академической среде. Авторы подчеркивают, что предлагаемые позиции могут быть полезны людям, которые привыкли продвигать академическое образование, качественное образование и общее политическое и социальное образование. Междисциплинарные особенности и связи, которые обучают служить обществу, раскрываются в виде конкретных шагов, необходимых в связи с политической и социальной ситуацией на современном этапе.

В статье авторы пытаются показать полезность цитируемых источников для казахстанского политического и социального общества. На сегодняшний день сформирована абсолютно современная система государственной службы, обеспечены ее формальная структура и органическое единство кадрового состава.

Ключевые слова: честное служение обществу, волонтерство, политические, социальные и общественные организации, вуз, сервисное обучение, академическая среда, государственные и негосударственные организации, социальные группы, связь дисциплин, междисциплинарная оценка.

*A.B. Sarsenbayev*¹, A.S. Abdiraimova², M.M. Aitkazina³*

¹candidate of historical science, Associate Professor

Kazakh National Agrarian Research University, Almaty, Kazakhstan.

<https://orcid.org/0000-0003-1780-2977>

E-mail:zhigit1991@mail.ru

²candidate of historical science, Professor of Academy logistic and transport, Almaty, Kazakhstan.

<https://orcid.org/0000-0002-7896-418X>

E-mail:a.abdiraimova@gmail.com

³candidate of historical science, Associate Professor Academy logistic and transport, Almaty, Kazakhstan

<https://orcid.org/0000-0002-7896-418>

E-mail:m-tangut@mail.ru

THE MAIN FACETS OF SERVING SOCIETY IN A POLITICAL AND SOCIAL ENVIRONMENT

Abstract

This article examines the existing information resources of socio-political institutions of the system of teaching service to society. The main status factors are described in detail: citizenship, position and its place in the structure of a state body; duties and requirements for training, official behavior; restrictions and prohibitions on the provision of services; basic professional qualifications and personal characteristics of an employee of a modern formation. Since the article is written using foreign closed sources (belongs only to teachers and students of higher educational institutions), it has its advantages for members of public organizations, teachers and researchers who do not have access to resources, but are interested in this issue and are trying to adapt their services to the academic environment. The author emphasizes that the proposed positions can be useful to people who are used to promoting academic education, high-quality education and general political and social education. The interdisciplinary features and connections that teach to serve society are revealed in the form of concrete steps necessary in connection with the political and social situation at the present stage.

In the article, the authors try to show the usefulness of the cited sources to the Kazakh political and social society. To date, an absolutely modern system of public service has been formed; its formal structure and the organic unity of the staff unit have been ensured, the rights, duties and responsibilities of employees of the apparatus have been equated, favorable conditions have been created for the manifestation of initiative...

Keywords: honest service to society, volunteer work, political, social and public organizations, higher education institution, service learning, academic environment, state and non-state organizations, social groups, Communication of disciplines, interdisciplinary assessment.

Кіріспе. Қызметтік оқыту (service learning) – білімгердің университет қабырғасында теорияларды үйренетін және бір уақытта қоғамдық ұйымдар мен ортада (әдетте коммерциялық емес немесе әлеуметтік топ) ерікті түрде қызмет ететін және қызмет көрсету мен мамандығының маңыздылығын түсінуді тереңдету үшін рефлексиялық әрекеттерге қатысатын білім беру тәсілі.

Тақырыптың өзектілігі – «қызметтік оқыту (service learning) білімгерлік болашақ мамандарға білімгердің оқуы мен дамуында қажетті нәтижелерге қол жеткізуге қалай көмектеседі?» деген сұраққа жауап іздеумен анықталады.

Барлық функционалды салалардағы білімгер мен жұмыс мамандары, сонымен қатар университет оқытушылары мен білімгер көшбасшылары академиялық бағдарламаға негізделмеген, бірақ жоғары сапалы оқыту қызметтерін ұсына алады және қоғамның өзгеруіне шынымен де ықпал етеді. Бұл жерде айта кету керек, бұл адамдардың көпшілігі (оқытушылар, білімгерлер) бағдарлама бойынша қызмет көрсетуді қамтитын курстардан сабақ береді. Сонымен қатар, білімгерді оқытуға, қоғамға жәрдемдесуге тікелей қатыспауы мүмкін білімгер мен жұмыс мамандары білімгерді қызметке оқыту тәжірибесі негізінде ойлауға тарта алады.

Білімгерлік топтар ортақ мақсатты дамыту, ішкі және сыртқы байланыстарды жақсарту, айырмашылықтар бойынша бірлесіп жұмыс істеу, ұйымдастырушылық қозғалыс, жоспарлау, ұйымдастыру және қызметке қатысу арқылы мүшелерді жалдау және ұдайы жұмыс күшін сақтау сияқты бірқатар ұйымдастырушылық мәселелерді шеше алады. Мысалы, АҚШ-та жүргенде бізге, ағылшын тілінің оқытушылары мен білім беру колледжі қызметкерлері кеңес бере отырып, «болашақ жұмыс орындарында ұжым мүшелерін ұстап тұру қаншалықты қиын екенін айта отырып, ұйымның негізгі қызметі – «жаңа мүшелерді лауазымға бейімдеу және жаңа қоғамдық ортаға енгізу» болғанын жеткізді.

Негізгі бөлім. Жалпы, АҚШ-тағы колледж қызметкерлері орталық жүйеге негізделмеген дербес оқыту жобасын жасайды, оның аясында жобаға қатысушылар жергілікті бастауыш мектеппен жұмыс істеп, қиын білімгерлерге арналған дәрістен тыс қосымша оқу бағдарламасын жүргізеді. Жоба кеңінен қоғамда тамыр жайған сайын, мүшелердің ұйымға қатысуы және тұрақты жұмыс істеуге деген ниеті күшейе түсті.

Негізі университет қабырғасында өткізілген топтық кездесулердің басты мақсаты осы болды, өйткені қатысушылар мектептегі жұмысты қалай жақсартуға болатындығы және олардың тәжірибесі – докторан-тура мен мансаптық таңдау туралы болашақ білімгерлердің ойларына қалай әсер еткені туралы ой қорытты.

Басты дереккөздері. Мақалаға арқау болған басты дереккөздерінің қатарында АҚШ жоғарғы білім беру орындарының электронды ресурстары, Campus Compact басылымының және Мичиган мемлекеттік университетінің кітапханасындағы ресурстары бар.

Мақаланың әдістемелік бөлімі. Мақала жазу барысында хронологиялық және салыстырмалы тәсіл-дерді қолдандық. Шетелдік зерттеушілердің көзқарастарын салыстыра отырып, жергілікті жердегі оқу үдерісінің ерекшелігіне бейімдеуге ұмтылыс жасалды. Сонымен қатар, зерттелуге тиіс мәселенің ерекше-ліктеріне сәйкес әдістемелік қолданыстар мен салыстырмалы – мерзімдік әдіске басымдылық берілді.

Талқылау. Жоғары оқу орындарында жалпы ортақ бейімделу қалай жүреді, содан баста-сақ. Жатақханада немесе бір қабатта бірге тұратын білімгер қасындағы басқа топта немесе мамандықта оқитын, бірақ өмір сүру барысында бірге болатын әріптесімен бірге «Қызмет етуге қатысу» арқылы қоғамдастық сезімін, өзара мүдделерді және бір-біріне және іске деген адалдықты дамыта алады.

Бірге өмір сүру арқылы жоспарланған және аяқ-асты пайда болған тақырыптарға, мәселелерге пікірталастар жүргізу арқылы топтық рефлексияға ықпал етеді. Қабырғаға ауызша немесе көркем ойлауға арналған үлкен қағаз парақтарын орналастыру сияқты, қатар жүрген құрбысымен қоғамдық мәселені талдау - қарапайым нәрсеге үнемі қатысуға ынталандырады. Мамандыққа бағдарлау бағдарламалары жаңа білімгерді көптеген мақсаттарға жету үшін, соның ішінде білімгерді құрдастарымен, топтастарымен, кампустың айналасындағы қауымдастықтармен, оқу және ойлау тәжірибесімен таныстыруға үйретеді. Бұдан күтілетін нәтижелерге қоғамдастықтың мағынасын зерттеу, басқаларға қатысты өзін-өзі түсіну, сыпайылық және қоғамның мінез-құлық стандарттары кіруі мүмкін [1, 11-14 бб.].

Әр түрлі және көп мәдениетті бағдарламалармен немесе белгілі бір нәсілдің, этникалық немесе жыныстық бағдардағы білімгермен жұмыс істейтін оқытушылар, қызметкерлер мен білімгер көшбасшылар – болашақ білімгерге өздерінің жеке басын терең зерттеуге мүмкіндік беретін қызмет көрсету тәжірибесін ұсына алады. Мысалы, екі білімгерлік көшбасшы, біреуі афро-америкалық, екіншісі африка-лық, халықаралық бөлімінің қызметкерімен бірге «Қара жастарға» тәлімгерлік бағдарламасын жасады. Олардың топтық ойлары АҚШ-та дүниеге келген-келмегеніне байланысты колледждің басқа түсті білімгерінің ұқсастықтары мен айырмашылықтарына, сондай-ақ жастармен өз тәжірибелерімен қалай бөлісуге болатынына назар аударды.

Мәдениетаралық және конфессияаралық қызмет тәжірибесі білімгерге қоғамдастық жағдайында бірге жұмыс істеуге және топтық рефлексия арқылы ұқсастықтары мен айырмашылықтарын зерттеуге мүмкіндік береді [2].

Діни қызметкерлер мен діни ұйымдардың кеңесшілері білімгерді бір реттік және өте белсенді, соның ішінде халықаралық миссионерлік сапарларға дейін қызметке шақырады. Олар діни догмамен тікелей байланыста болу немесе болмауы мүмкін. Намаз немесе үнсіз медитациялық ойға қосылуы мүмкін. Дінтану бөлімінде оқитын білімгерлер адамдарды адастыратын әртүрлі діни ағымдардан сақтану бойынша семинарлар өткізуі мүмкін.

Мансапты дамыту жөніндегі мамандар білімгерге жеке, мемлекеттік және коммерциялық емес сала-лардағы мансап туралы ойлануға кеңес бере алады, бұл оларға қызмет ету тәжірибесі арқылы алған құндылықтарын ұстануға мүмкіндік береді. Әлеуметтік әділеттілік қағидаттарын ұстанатын көптеген білімгер, өздерінің мансаптық ізденістерін коммерциялық емес ұйымдармен шектеу керек деп санайды. Алайда, мансап бойынша кеңесшілер білімгерге корпоративті әлеуметтік қызметтерді бағалайтын коммерциялық компанияларды да зерттеуге көмектеседі. Ірі корпоративті компаниялар да белгілі-бір дәрежеде Қызмет көрсету пәнінен дәріс алған білімгерлермен жұмыс істеуге қызығушылық білдіреді. Оның басты себебі, пәнді өткен білімгерлердің алдау, өтірік айту немесе басқа да жаман қылықтардан шеткері жүреді деген ой болуы мүмкін.

Жалпы Қоғамға қызмет етуге қызығатын білімгерлердің басты бағыттары -жауапкершілік, әлеуметтік құндылықты қалыптастыру, әлеуметтік кәсіпкерлік және қызметкерлердің қоғамдық жұмысын дұрыс ұйымдастыру, т.б. Бұл бағыттар - білімгерге әртүрлі саладағы кәсіптерді салыстыруға көмектеседі, сонымен қатар түлектердің болашақта жүзеге асыратын жобалары мен бағдарламалары, колледжді бітіргеннен кейінгі мүмкіндіктерін ұлттық және халықаралық деңгейде қарастыру, т.б. олардың әлеуметтік мүдделерін көздеуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, білімгерді қызмет көрсету саласына тартатын оқытушылар мен қызметкерлер «Мамандық таңдау мәселелерін» ескеруі қажет.

Салауатты өмір салты мен денсаулық саласындағы мамандар көбінесе сыныптарда, топтарда және жатақханаларда, білімгерлерге арналған дұрыс тамақтану және дене тәрбиесі білім беру бағдарламаларын жүргізетін жоғары білікті Көшбасшылармен жұмыс істейді. Олар білімгердің көшбасшыларымен «нашақорлық, қауіпсіз жыныстық қатынас, жыныстық зорлық-зомбылықтың алдын-алу және жанұялық зорлықтың алдын-алу» сияқты тақырыптар бойынша ұсыныстарын кеңейту үшін, орта мектептерде, қоғамдық орталықтарда немесе жастар арасында «жүктілік, қылмыс және есірткі» жиі кездесетін аудандарда, оқу орындарында жұмыс істей алады. Содан кейін осындай тәжірибеден өткен тәлімгерлер проблемалар мен кедейліктің өзара байланысы туралы ойлана алады [3, 35 б.].

Заң бойынша міндетті «қоғамдық жұмыстар» - бұл соттар мен білімгерлердің мінез-құлқың қадағалау бөлімдерінің «заң бұзушылыққа кінәлі» деп танылған білімгерге жүктейтін әдеттегі санкциялық жұмыс. Көбінесе құқық бұзушылық жасаған жастардан белгілі бір сағаттық қызметтің орындалуы туралы анықтама және бұзушылықтың салдары туралы «ойлануға арналған құжат» талап етіледі. Білімгердің мінез-құлқы бөлімінің қызметкерлері мен білімгерлік Сот Кеңесінің мүшелері - құқық бұзушыларды азаматтың құқықтары мен міндеттері сияқты нақты оқу нәтижелеріне негізделген, дұрыс ойластырылған оқыту және ойлау қызметіне тарта алады.

Қоғамдағы өзін-өзі басқару, сондай-ақ құқық бұзушылықтың сипатына тікелей байланысты мәселелерге тоқтала кетсек. Көшбасшылықты дамыту бағдарламалары көбінесе бастаушы немесе тәжірибелі жетекші білімгерді тиімді қарым-қатынас, тыңдау қабілеті, тұрақтылық, сенім қалыптастыру, басқалардың мүмкіндіктері мен дамуын қолдау, көру, проблемаларды шешу, бағалау және пайдалану сияқты көшбасшылық қасиеттерді дамытуға мүмкіндік беру үшін әртүрлі қызметке үйретеді.

Қызметті оқытудың әлеуметтік өзгерістер үшін көшбасшылық қасиеттерді дамытумен байланысы қазірде қосымша зерттеледі. Көптеген АҚШ-тағы әріптестер бізге, жылдар бойы жүргізілген «бауырлас-тық пен қайырымдылық» мүшелерінің еңбегі арқылы, академиялық және басқарушы қоғамдардың құрметті мүшелері, білімгер мен спортшылардың қайырымдылық пен қызмет көрсету жобаларына арнаған уақыт пен күш-жігеріне таң қалғанын айтты.

Алайда, бұл тәжірибе сирек ойлауды, қауымдастықтармен немесе зардап шеккен адамдардың проблемалармен терең қарым-қатынасты қамтитындығы анық. Шын мәнінде, біздің бір әріптесіміз, қазір қызмет көрсету бойынша көшбасшы болып табылады және бір кездері «Альцгеймер» ауруын зерттеу үшін қаражат жинауға белсенді қатысқанын айтты, яғни филантропиямен айналысқан.

Қызмет көрсетуді үйрену, бұл әлеуметтік өзгеріс, оның ішінде әлеуметтік жауапты көшбасшылық пен топтық көшбасшылық - қызмет және әлеуметтік кәсіпкерлік туралы ұғымдар мен көшбасшылық тәжірибелерімен танысудың қуатты құралы бола алады. Көшбасшылықты қарастыратын жастар -

көшбасшылық дағдыларын игеру және сұраққа жауап беру үшін, білімгерді курстарға да, дәрістен тыс бағдарламаларға да жиі тартады: басты сұрақ - көшбасшылық не үшін қажет? [4].

Көшбасшылықты дамытудың әлеуметтік өзгеру моделі, көшбасшылықты жеке адамдар мен топтар «басқалардың игілігі үшін өзгерістер жасайтын инклюзивті үдеріс» ретінде анықтайды. Модельге, басымдылықтың үш құрамдас бөлігі аясында ұйымдастырылған жеті нәтиже немесе құндылықтар кіреді:

1. Өзін-өзі танудың жеке құндылықтары;
2. Сәйкестік және міндеттеме;
3. Ынтымақтастықтың топтық құндылықтары;
4. Ортақ мақсат;
5. Сыпайылық пен полемика;
6. Азаматтықтың қоғамдық құндылығы;
7. Жеке басының қасиеттері (өзін-өзі өзгерту - ӨӨӨ).

Сегізінші нәтиже, бұл қалған жеті нәтижеге әсер етудің басты нәтижесі. Ол құндылық – ЖОО.

Көптеген көшбасшылық оқытушылар әлеуметтік өзгерістер моделінің құндылықтарын, жас көшбасшыларының қоғамдық ұйымдармен, қоғамдастық мүшелерімен және құрдастарымен серіктестік қатынастарға тартатын бағдарламаларды әзірлеу мен іске асыруда қажетті дағдылықтарын игеру қажет.

Көшбасшылық – бұл қоғам қызметшісі. Роберт Гринлиф ұсынған философия мен қоғамдық қызмет, «ең алдымен, оларға жататын адамдар мен қауымдастықтардың өсуі мен әл-ауқатына» бағытталған. Жалпы қоғамдық бөліну Пирамидасында қызметші көшбасшылық орны басқаша. Қызметші көшбасшы - билікті басқаларамен бөліседі, басқалардың қажеттіліктерін бірінші орынға қояды және адамдарға барлық мүмкіндікпен жақсы дамып, жұмыс істеуге көмектеседі» [5, 6-8 бб.].

Жастар арасындағы көшбасшылық философиясы академияда пәндерді оқытудың өзара негіздік принципін айқын көрсетеді және оны қоғамдастықпен жұмыс істеудің маңыздылығы туралы ойлауды, сондай-ақ қоғамды қалай қарау керектігі туралы ойлауды жеңілдету үшін тиімді пайдалануға болады.

Билік пен шенеуіктердің артықшылықтарының әсері туралы және көшбасшылардың басқаларға қоғамның мәселелерін шешу үшін өз атынан жұмыс істеуге және әлеуметтік өзгерістердің жолсерігі болуға қалай мүмкіндік беретіні туралы ойлануға арналған трамплин керек. Жастарды жақсы қызмет пен жақсы жалақыға баулу керек, бірақ шектен шықпайтын деңгейге үйрету керек.

«Әлеуметтік кәсіпкерлік» кең ауқымды әлеуметтік өзгерістермен байланысты болса да, сонымен қатар «Қоғамға қызмет етуді» оқытуға негізделген көшбасшылықтың бір түрі болып табылады. Әлеуметтік кәсіпкерлер - бұл инновациялық, өте ірі көлемде, тұрақты және өлшенетін тәсілдерді қолдана отырып, әлеуметтік мәселелерді шешуге тырысатын көшбасшылар.

Қызметтік оқыту арқылы, өз кәсібін бастаушы әлеуметтік кәсіпкерлер - қоғамның қажеттіліктері мен жетіспейтін дүниелерін ұсынатын кәсіпкерлікті шағын көлемде қолдана отырып, олардың тәсілдері арқылы қоғамға әлеуметтік қажеттіліктерді ұсыну жолдарын біле алады.

Мысалы, информатика кафедрасы немесе бизнес факультеті жасаған аудиториядан тыс оқу жобасы арқылы, білімгерді әлеуметтік мәселелерді шешетін немесе қоғамдық ұйымдардың мәселелерін шешетін ұялы телефон қосымшаларын жасауға бәйге жариялады. Қатысушы білімгер, көшбасшылар мен қауымдастық мүшелерінен сұхбат ала алады, мобильді технологиялардың оларға қалай көмектесе алатындығы туралы ойларын біле алды, қосымшаларды әзірлеу семинарларына қатысып, қауымдастықты қосымшаларды тестілеуге, қосымшаларды аяқтауға, енгізуге және олардың жетістіктерін бағалауға тарта алады. Нәтижесінде, кішкентай ғана жоба қазіргі кезде 500 мың АҚШ долларына ие болған ірі стартап жұмыс жасай бастады. Ол жобаның ең қажеттілігі, АҚШ-тан Қазақстанға ешқандай артық төлемсіз ақша аудару аласыз [6, 8-9 бб.].

Бірлескен оқыту бойынша жоғары сапалы қызметтерді дамыту оқу бағдарламалары сияқты, Қоғамға қызмет ету басқалармен бірдей еңбек стандартын қажет етеді. Аудиториядан тыс тәжірибені «Қызметке үйрету» деп атауға болады, ол рефлексия мен өзара әрекеттестіктің негізгі тәжірибелерін қамтуы керек. Бұл жағдайда ұзақ мерзімді және қарқынды тәжірибе, сондай-ақ оқу орнынан тыс тәжірибені жоспарлау мен іске асыруда көп күш жұмсауды қажет етеді. Кез-келген сабақтан тыс оқу тәжірибесін жасау кезінде бірнеше негізгі қадамдарды орындау қажет. Бұл қадамдар, негізінен білімгерлік істердің негізгі салаларында жұмыс істейтіндер үшін пайдалы болуы мүмкін. Егер сіздің университетте Қоғамға қызмет етуді оқыту орталығы болса, сіздерді осы оқытуды бастауға шақырамыз. Егер, сіз ұзақ мерзімді, қарқынды немесе салқын тәжірибені жоспарласаңыз, оқу қызметін дамыту кезеңдерін де сол жоспарларға сай қарастырған жөн [7].

Нәтижелер. Мақаладағы мәселені талқылай келе, төмендегідей бірнеше қадамнан өтуіміз қажет деген тұжырым жасадық;

1-қадам. Қол жетімді оқу нәтижелерін таңдаңыз. Кез-келген оқу тәжірибесіне сәйкес, жастарлардың даму деңгейіне және олардың оқуға дайындығына, ұсынылған тәжірибенің ұзақтығы мен қарқындылығына, сондай-ақ білімгерді оқуға тарту мақсаттарына сүйене отырып, қажетті нәтижелерді мұқият таңдау керек. Жастарлардың не нәрсені білуі немесе не істей алатындығы, сондай-ақ экспериментке қатысу арқылы қандай жаңа мәліметтерді алу керектігін нақты көрсету үшін, іс-қимыл етістіктері мен нақты, өлшенетін терминдерді қолдану маңызды. Қарапайым нәтижелерді таңдау қажет.

2-қадам. Қандай қызмет көрсету тәжірибесі «қатысушыларға қандай қажетті нәтижелерге» қол жеткізуге мүмкіндік беретіні туралы ойланыңыз. Мүмкін болатын қауымдастық серіктестерімен байланыс жасамас бұрын, оқу нәтижелеріне қол жеткізу үшін «қандай қызмет түрлері немесе оқу түрлері ең тиімді болатындығы» туралы ойлану керек. Қызмет «тікелей, жартылай жанама немесе толық жанама» болуы керек пе; қызметке қандай міндеттер кіреді; қауымдастық серіктестері мен қызмет көрсету орталықтары қанша уақытқа қажет болады; сонымен қатар, қанша білімгер, оқушы, оқытушы қызмет көрсетеді, қандай кезеңділікпен және қандай ұзақтықпен жүзеге асады? Осы сұрақтарға нақты жауап беру арқылы, Сіз екінші қадамды сәтті аяқтайсыз.

3-қадам. Қоғамдастықтың әлеуетті серіктестеріне тікелей байланыста болыңыз. Қоғамдық ұйымдармен байланыс жасамас бұрын, қай ұйымдар - уақыт кестесіне, білімгерлер қалаған кестеге, қатысушылардың санына және олардың тәжірибе деңгейіне, сондай-ақ оқу нәтижелеріне бейімделе алатындығын анықтаған жөн. Сіз, бұл қадамдарды өте нақты білуіңіз керек, әсіресе егер сіздің бастамаңызда қызметке, тапсырмаларға немесе қысқа мерзімде оқуға бейімделген көптеген білімгер болса және Сіз мемлекеттік мекемелермен жұмыс жасасаңыз. Нақты, сандық және сапалық қажетті нәтижелерге қол жеткізуді олардың көзқарасы бойынша анықтау үшін, мемлекеттік немесе қауымдастық серіктестеріңізбен алдын-ала талқылау өте маңызды. Сондай-ақ, Сіздің серіктесіңіз оқу курстары арқылы білімгермен жұмыс істеуге дағдыланған ба деп сұрау пайдалы. Олай болса, жұмыс уақытын курстың талабы ретінде жұмыс істейтін білімгермен және еріктілермен өзара әрекеттесудің айырмашылықтарын атап көрсетуді ұсынамыз. Себебі, 3-қадам, сіздің серіктесіңізбен ақылға қонымды міндеттер мен қол жеткізуге болатын мақсаттар қою үшін жұмыс жасау үдерісін егжей-тегжейлі қарастырады.

Сабақтан тыс уақытта әлеуетті серіктестерді табуға және оларға көмекке жүгінуге тырысқан кезде қойылатын негізгі сұрақтар, сіздің өз білімгерлеріңізбен үйлесімділік деңгейіне сәйкес, ұйымның миссиясы, қажеттіліктері, ізденетін білімгер саны, қажетті тәжірибе, білім мен дағдылардың кестесі мен деңгейлері, т.б, мәселелерге көбірек көңіл аударуды талап етеді [8, 14-15 бб.].

4-қадам. Тәжірибені егжей-тегжейлі жоспарлаңыз. Дәрістен тыс қызметтік оқыту -жан-жақты және егжей-тегжейлі жоспарлауды қажет етеді, егер тәжірибе кампустан тыс ұзақ мерзімді немесе қарқынды болса немесе Жобаны ұйымдастырушыларда қызметтік оқыту мен Жобаларды басқару тәжірибесі аз болса. Жауапты адам немесе топ мұқият жоспарлау үдерісіне қатысуға уақыт бөлген жөн, себебі ол жерде іс-әрекеттің мақсаттары мен қадамдары белгіленеді, әр қадам мен тапсырма үшін жауапкершілік тағайындалады, нақты кесте жасалады, қол жетімді және қол жетімді емес ресурстар анықталады.

Сонымен қатар, қажетті, мүмкін болатын кедергілерді және оларды жою жолдарын анықтайды, қарым-қатынастың қалай жүретінін және жетістікке не әкелетінін көрсетеді, барлық қатысушылар үшін тәжірибенің қаншалықты сәтті екенін бағалау үдерісін сипаттайды. Бұл кезеңде ең бастысы – бағалауға баса назар аударуыңыз қажет.

5-қадам. Жастарларды осы тәжірибеге қалай дайындайсыз? Бірлескен оқуға қатысатын білімгердің мұқият дайындығы оқу жоспарына нақты енгізілуі керек. Бұл оқу жоспарына енгізілген құрылымдарға, мысалы, оқу жоспарлары, сыныптағы тұрақты жиналыстар, тапсырмалар мен бағаларға негізделетін оқу тәжірибесінен гөрі қиын болуы мүмкін. Дайындықтың нысаны мен көлемі - қызметке оқыту тәжірибе-сінің сипатына байланысты, мысалға, бір күндік тәжірибелер ұзақ мерзімді, қарқынды немесе сыртқы тәжірибелерден қарағанда жауапкершілікті аз талап етеді. Бір реттік немесе қысқа мерзімді тәжірибе болған жағдайда да, ұйымдастырушыларға білімгердің бұрынғы қызмет көрсету немесе оқу тәжірибесі қандай болғанын білу маңызды.

Оқыту үдерісіне жаңалықтар, онлайн мақалалар, веб-сайттар және интернеттегі бейнелер сияқты оқу материалдарын оңай қосуға болады. Тәжірибе алдында «ойлау», кейде «алдын-ала ойлау» деп аталатын, қатысушыларға өздерінің үміттерін түсінуге және өздерінің сенімсіздігі мен қорқыныштарын жеңуге көмектесетін кейс өткізу қажет. Ол кейс құрамында төмендегі жайттар болуы қажет:

1. Сайт, әлеуметтік желі;
2. Клиенттер контингенті және қоғамдастық туралы ақпарат;
3. Көлік;

4. Қауіпсіздік;
5. Нақты міндеттер;
6. Киім және мінез-құлық мәселесі;
7. Нақты көмектесу нысандары.

6-қадам. Қатысушылар үшін қолайлы және маңызды әрекеттерді таңдаңыз. Қатысушыларға пайдалы деп саналатын дәрістен тыс оқу тәжірибесін жоспарлау және іске асыру - қажетті нәтижеге жету үшін өте маңызды. Ұйымдастырушылар сайтқа немесе әлеуметтік желілерге кіріп қана қоймай, қатысушылар жасайтын іс-шараларға да қатысуы керек. Бұл, білімгердің алдынан кездесетін қиындықтарын, сондай-ақ дайындық, қолдау және ойлау түрлерін анықтаудың ең жақсы тәсілі. Мысалы, азық-түлік тарату орталықтарында өнімдерді жай сұрыптау жолдарын білетін білімгер, сұрыптау жүйесін клиент-терге алдын-ала дайындалған азық-түлік қоржынын алудан гөрі жақсы ұйымдастырылған сөрелерден қажетті өнімдерді таңдауға мүмкіндік беретінін білмесе, олардың жұмысы ешқандай нәтижеге әкелмеуі мүмкін [9].

Мысал келтірейік, азық-түлік қоржынын тарату кезінде адамдарға қажетті нақты азық-түліктерді жақсы сұрыптап үйренген білімгер, ертең қарапайым супермаркетте жүрген кезде, адамдарға керекті нақты дүниені сөреден жылдам әрі тез тауып беруге машықтану керек. Сол кезде білімгер күнделікті өмірде адамдарды тұрмысқа аса қажет емес дүниелерді сатып алудан сақтайды.

7-қадам. Тәжірибе барысында сыни ойлауды қосыңыз. Қызмет көрсету алдындағы рефлексиядан басқа, сыни рефлексия бүкіл тәжірибе мен оқу үдерісіне біріктірілуі керек және қатысушылар «қорытын-ды, жалпылама рефлексияға» қатысуы керек. Қарастыруға болатын мәселелер арқылы оқу іс-әрекетіне қатысты мәселелерге ұқсас басқа мәселелер, қашан және қайда көрініс пайда болады, оған кім ықпал етеді, ол топтық немесе жеке бола ма, сіз ол мәселені шешу барысында қандай механизмдерді қолдана-сыз, терең ойлауды ынталандыру үшін қандай кеңестер бересіз, және т.б. сұрақтарға жауап іздеу білімгер тарапынан кері байланыс береді.

Сыни көріністердің «не», «неге» және «қалай» деген сұрақтары өткен мақаламызда егжей-тегжейлі қарастырылған болатын.

8-қадам ретінде, Логистикалық мәселелерді шешуді қолға алсаңыз болады. Бұл өте маңызды қадам, себебі тіпті бір реттік оқу тәжірибесінің өзі көптеген логистикалық мәселелерді шешуге әкеледі. Олар кез-келген қажетті рұқсаттарды алуды, ресурстарды қамтамасыз етуді, құралдар мен материалдарды ұйымдастыруды, қатысушыларды нақты міндеттерге бағдарлау және оқытуды, жауапкершілік пен тәуекелдерді басқару, қауіпсіздік және көлік, көліктегі тиісті мінез-құлық, т.б. маңызды мәселелерді қамтиды. Оларды шешу көп уақытты қажет етеді және ұйымдастырушылар оларды шешу үдерісін алдын-ала бастауы керек.

9-қадам. Жастардың және қоғамдастықтың жетістіктерін өлшеу жоспарын жасаңыз. Егер аралық бағалау мен қортынды бағалау бастапқы жоспарға еңбесе, дәрістен тыс оқытуды ұйымдастырушыларға «бағалау немесе бағаламау» туралы аз әлде мүлдем ештеңе жасамау оңай болады. Қоғамдастық тұрғысынан оның нақты нәтижелеріне қаншалықты қол жеткізілгенін бағалау керек, мысалы, оралған немесе ұсынылған тағамдардың саны, саябақтың немесе жолдың пайдалануға дайындығы немесе білімгер барғаннан кейін қарттар үйі тұрғындарының көзқарасы, өткізілген іс-шаралардан кейінгі қоғамның көзқарасы, т.б.

Білімгерге келетін болсақ, болашақта жоспарлау кезінде осы ақпаратты пайдалану үшін «Өзі қалаған нәтижелерге қаншалықты қол жеткізілгенін» білуі керек [10, 335 б.].

Оқу нәтижелеріне қол жеткізу деңгейіне қосымша ретінде «бағалау» басқа нәтижелерді қамтуы мүмкін, мысалы, қатысушылар қызметтік оқытуға одан әрі қатысуды жалғастырды ма, оларға осы үдеріс ұнай ма, т.б. сұрақтарды қамтиды.

Сондай-ақ, барлық қатысушылардың көзқарасы бойынша жоспар мен үдерісті бағалау пайдалы. Яғни, не жақсы өтті, не жақсы болуы мүмкін, келесі жолы біз басқаша не істей аламыз, бұл тәжірибе «шығындар мен пайда» қатынасы тұрғысынан қоғамдық ұйым үшін пайдалы болды ма, жалпы білімгерлерге қандай пайдасы болды, т.б. оқудан тыс қызмет үдерісінде жастарлардың оқуын бағалау талқыланады.

10-қадам. Жобаны сәтті аяқтау кезінде түскен табысты және кеткен шығынды анық әрі шыншыл мойындаңыз және бәріне ашық түрде есеп беріңіз. Мектептегі оқудан айырмашылығы, жоғарғы оқу орындарында дәрістен тыс тәжірибенің соңында, сыныптың соңғы жиналысы, семестрдің аяқталуы, бітіру жұмыстары немесе емтихандар мен бағалар сияқты әдеттегі бағалаулар болмауы мүмкін. Мұқият ойластырылған қорытынды ойлар, білімгердің не білімгердің білгендерін, қандай маңызды сұрақтар қалғанын және келесі қадамдарды қалай жасауға болатындығын түсінуге көмектеседі.

Соңғы рефлексия тіпті бір күндік тәжірибелерде де өте қажет. Егер қортынды ойлар білімгерге олардың іс-әрекеттерінің мағынасын ашуға көмектеспесе, олар пайдасыз және орынсыз болып көрінуі мүмкін. Балама үзілістер сияқты бағалауға қатысты іс-шараларға қатысатын білімгер көбінесе жеке адамдар мен қоғамдастықтардың қызмет орнындағы проблемаларына байланысты «ашуланшақтық» сезімі, көп нәрсені неге істей алмайтындықтары және оларды түсіндірудің қиындықтары сияқты күрделі мәселелерге ие.

Қорытындылай келе, «Қоғамға қызмет етуге үйрету» арқылы білімгерлер әлеуметтік құрылымдар мен проблемалар туралы, сондай-ақ олардың өмір салты туралы ойлайды немесе сезінеді. Жеткен жетістіктер мен түскен табысты тану және атап өту - сабақтан тыс қызметтің маңызды элементі болып табылады және қатысушылардың қатысу деңгейіне байланысты өзгереді. Мысалы, жаңа білімгерді марапаттау, жеке тұлғаларды атап өту, арнайы қаржылай сыйлықтар беру орынды болуы мүмкін. Себебі, олар мектепке, колледж немесе ЖОО-ға барар алдында, міндетті түрде бір күндік іс-шараға қатысуы қажет [11, 11-14 бб.].

Қызмет көрсету саласында тағылымдамадан өткен білімгер университет немесе кампус қызметкерлеріне, қоғамдастық серіктестеріне және құрдастарына тәжірибе кезінде жеткен жетістіктерін көрсету және талқылау үшін арнайы слайд немесе бейнероликтер дайындай алады. Дәрістен тыс жұмыстардың жазбалары бар мекемелер, болашақта оларды қызметке үйретудің маңызды тәжірибесін ресми тану құралы ретінде қолдануы керек [12,13].

Қоғамға қызмет көрсетудің ерекше адалдығын көрсеткен білімгерлік көшбасшылар институционалды және сыртқы марапаттармен атап өтілуі немесе еліміз үшін маңызды әлеуметтік мәселеге арналған конференцияға қатысу үшін ақшалай сыйақымен марапатталуы қажет [14, 15].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Adam Moore, Susan Trostle Brand (2021). «Үлкен проблема, Антологиялық сыныпта әлеуметтік әділдікті зерттеу», 10.4018/978-1-7998-7706-6, 122-137.

<https://www.igi-global.com/gateway/book/265223> (қаралған күні - 24.07.2022)

2. Alex H. Poole, Denise Agosto, Xia Lin, Erjia Yan (2022). «Кітапхана ісі - Азаматтық ретінде»: Қоғамдастыққа негізделген Солтүстік Америка білім беру, кітапханатану және ақпарат туралы ғылымды зерделеуге уәделесу», 10.3138/jelis-2020-0090, 63, 2, 153-169.

<https://utpjournals.press/doi/10.3138/jelis-2020-0090> (сұраныс күні - 26.08.2022)

3. Amanda Alexander, Ross H. Schlemmer (2021). «Сыни педагогиканың өнерге негізделген қызмет көрсетуді зерделеу мен сыныпта әлеуметтік әділеттілікті зерттеу антологиясымен үйлесімділігі», 10.4018/978-1-7998-7706-6, 1006-1028.

<https://www.igi-global.com/gateway/book/265223> (қаралған күні - 24.08.2022)

4. Audrey J. Murrell, Gloria O. Onosi (2022). «Әртүрлі көшбасшылардың менторлығы: біртектілік жұмысының қажеттілігі, даму қатынастарына нақты көзқарастары», 10.1007/978-3-030-85033-3, 175-195.

<https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-85033-3> (қаралған күні - 20.08.2022)

5. Christine L. Sheppard, Jia Gilani, Elena Neiterman (2022). «Геронтология, Білім беру геронтологиясы», 10.1080/03601277.2022.2047505, 1-13.

<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/03601277.2022.2047505> (қаралған күні - 19.09.2022)

6. Emily Faulconer, C.J.Y. Kam (2022). «Студенттік жалпы химияда қызмет көрсетуді зерделеу», A Review, Білім беру тәжірибесіне негізделген журнал, 10.1177/ 10538259221092141, (105382592210921).

<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/10538259221092141> (қаралған күні - 27.08.2022)

7. Helene Krauthamer, Matthew Petti (2022). «Ағылшын тілі сіздің қызметіңізде, антология қызмет көрсету, оқушы және қоғамдық оқыту әдістері, міндеттемелер», 10.4018/978-1-6684-3877-0, 143-161.

<https://www.igi-global.com/gateway/book/286748> (қаралған күні - 23.09.2022)

8. Katharina Resch, Ilse Schrittmesser, Mariella Knapp (2022). «Теория практикасын еңсеру - «Серіктес мектебінің бағдарламасы» бар мұғалімдерді даярлауға бөлінеді. Тұжырымдамалық бейнелеу», Еуропалық мұғалімдер даярлау журналы, 10.1080/02619768.2022.2058928, 1-17.

<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/02619768.2022.2058928> (қаралған күні - 22.08.2022)

9. Shiloh James Howland, Dayoung Kim, Brent K. Jesiek (2022). «Сеньор инженерлік мамандық студенттерінің этика және мораль туралы білім алуы туралы ойлануы», Этика білімінің халықаралық журналы, 10.1007/s40889-022-00139-5, 7, 1, 171-199.

<https://link.springer.com/article/10.1007/s40889-022-00139-5> (қаралған күні - 27.06.2022)

10. Vinita Guptan, Ratneswary Rasiah, Jason James Turner (2022). «Қызмет көрсетуді, оқушыны жоғары білім берудің оқу жоспарына, антологияға қызмет көрсетуді, оқушыны оқытудың қоғамдық әдістеріне кіріктіру міндеттемелер», 10.4018/978-1-6684-3877-0, 334-353.

<https://www.igi-global.com/gateway/book/286748> (қаралған күні - 24.07.2022)

11. Jennifer Goff, Eddie Hill, Angela Eckhoff, Tammi Dice (2020). «Қызмет көрсетудің жоғары әсер ету практикасын зерттеу: студенттік ірі демалыс фирмаларының жазбаша ойланулары», SCHOLE: ойын-сауық зерттеулер және демалыс беру журналы, 10.1080/1937156X.2020.1720444. 1-14.

<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1937156X.2020.1720444> (қаралған күні - 20.05.2022)

12. Қазақстан Республикасының Заңы. Волонтерлік қызмет туралы (04.09.2022), түзетулермен және толықтырулармен. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34802272 (қаралған күні - 19.12.2022).

13. Міндетті әлеуметтік сақтандыру. Қазақстан Республикасының Заңы. 2019 жылғы 26 желтоқсан № 286-VI. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1900000286> (қаралған күні - 20.12.2023)

14. Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 16 қаңтардағы №142-II Заңы. Коммерциялық емес ұйымдар туралы. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1021519 (2022 жылғы 20 желтоқсаннан бастан) (қаралған күні - 05.01.2023)

15. Қазақстан Республикасының Білім туралы заңы (01.01.2023), түзетулермен және толықтырулармен. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30118747 (қаралған күні - 05.01.2023)

References:

1. Adam Moore, Susan Trostle Brand (2021). A Grand Challenge, *Research Anthology on Instilling Social Justice in the Classroom*, 10.4018/978-1-7998-7706-6, 122-137.

<https://www.igi-global.com/gateway/book/265223> (date of request - 24.07.2022)

2. Alex H. Poole, Denise Agosto, Xia Lin, Erjia Yan (2022). “Librarianship as Citizenship”: The Promise of Community-Based Learning in North American Library and Information Science Education, *Journal of Education for Library and Information Science*, 10.3138/jelis-2020-0090, 63, 2, 153-169. <https://utpjournals.press/doi/10.3138/jelis-2020-0090> (date of request - 26.08.2022)

3. Amanda Alexander, Ross H. Schlemmer (2021). The Convergence of Critical Pedagogy with Arts-Based Service-Learning, *Research Anthology on Instilling Social Justice in the Classroom*, 10.4018/978-1-7998-7706-6, 1006-1028.

<https://www.igi-global.com/gateway/book/265223> (date of request - 24.08.2022)

4. Audrey J. Murrell, Gloria O. Onosu (2022). Mentoring Diverse Leaders: The Necessity of Identity Work, *HRD Perspectives on Developmental Relationships*, 10.1007/978-3-030-85033-3, 175-195. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-85033-3> (date of request - 20.08.2022)

5. Christine L. Sheppard, Jia Gilani, Elena Neiterman (2022). Examining critical reflection skills in an undergraduate gerontology course, *Educational Gerontology*, 10.1080/03601277.2022.2047505, 1-13.

<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/03601277.2022.2047505> (date of request 19.09.2022)

6. Emily Faulconer, C.J.Y. Kam (2022). Service-Learning in Undergraduate General Chemistry: A Review, *Journal of Experiential Education*, 10.1177/10538259221092141, (105382592210921). <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/10538259221092141> (date of request - 27.08.2022)

7. Helene Krauthamer, Matthew Petti (2022). English at Your Service, *Research Anthology on Service Learning and Community Engagement Teaching Practices*, 10.4018/978-1-6684-3877-0, 143-161. <https://www.igi-global.com/gateway/book/286748> (date of request - 23.09.2022)

8. Katharina Resch, Ilse Schrittmesser, Mariella Knapp (2022). Overcoming the theory-practice divide in teacher education with the ‘Partner School Programme’. A conceptual mapping, *European Journal of Teacher Education*, 10.1080/02619768.2022.2058928, 1-17.

<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/02619768.2022.2058928> (date of request - 22.08.2022)

9. Shiloh James Howland, Dayoung Kim, Brent K. Jesiek (2022). Senior Engineering Students’ Reflection on Their Learning of Ethics and Morality: A Qualitative Investigation of Influences and Lessons Learned, *International Journal of Ethics Education*, 10.1007/s40889-022-00139-5, 7, 1, 171-199. <https://link.springer.com/article/10.1007/s40889-022-00139-5> (date of request - 27.06.2022)

10. Vinita Guptan, Ratneswary Rasiah, Jason James Turner (2022). Integrating Service Learning Into Higher Education Curriculum, *Research Anthology on Service Learning and Community Engagement Teaching Practices*, 10.4018/978-1-6684-3877-0, 334-353. <https://www.igi-global.com/gateway/book/286748> (date of request - 24.07.2022)

11. Jennifer Goff, Eddie Hill, Angela Eckhoff, Tammi Dice (2020). Examining the High-impact Practice of Service-learning: Written Reflections of Undergraduate Recreation Majors, *SCHOLE: A Journal of Leisure Studies and Recreation Education*, 10.1080/1937156X.2020.1720444, 1-14.

<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1937156X.2020.1720444> (date of request - 20.05.2022)

12. Law of the Republic of Kazakhstan. On Volunteer Activity (with amendments and additions as of 04.09.2022) https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34802272 (date of request - 19.12.2022).
13. On Compulsory Social Insurance. Law of the Republic of Kazakhstan dated December 26, 2019 № 286-VI ZRC. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1900000286> (date of request - 20.12.2023)
14. Law of the Republic of Kazakhstan from January 16, 2001 № 142-II, Non-commercial organizations. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1021519 (from December 20, 2022) (date of request - 05.01.2023)
Law of the Republic of Kazakhstan. Education (with amendments and additions as of 01.01.2023) https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30118747 (date of request - 05.01.2023)